
MTA Law Working Papers
2021/19

Az állam világnézeti semlegességéhez való jog?
A semlegesség alapjogi értelmezésének lehetősége az
Alkotmánybíróság gyakorlatában

Benkő Orsolya

ISSN 2064-4515

http://jog.tk.mta.hu/mta_lwp

Társadalomtudományi Kutatóközpont – MTA Kiválósági Kutatóhely

Eötvös Loránd Kutatási Hálózat

Centre for Social Sciences – MTA Centre of Excellence

Eötvös Loránd Research Network

BENKŐ Orsolya

Az állam világnézeti semlegességéhez való jog? *A semlegesség alapjogi értelmezésének lehetősége az Alkotmánybíróság gyakorlatában*

I. Az állam világnézeti semlegességéhez való jog? A semlegesség követelménye mint alapjogi részjogosultság

A világnézeti semlegesség követelménye nem szerepel az Alaptörvényben. Ezért ahhoz, hogy a követelményt a bírói fórumok alkalmazhassák és ki is kényszeríthessék, szükséges, hogy azt valamilyen módon visszavezessék a normaszövegre, és ezáltal jogi tartalommal és kötőerővel ruházzák fel. Jogi értelemben ezt a folyamatot tekintjük a semlegesség követelménye igazolásának. A jogi igazolás ugyanakkor nagyban támaszkodik a semlegesség morálfilozófiában kimunkált megalapozására. A morálfilozófia a semlegesség követelményét egyes velünk született jogokra vezeti vissza, az uralkodónak tekinthető álláspont szerint az állam elfogultsága esetén ugyanis önmagával ezzel az elfogultsággal sértené az egyének egyenlő méltóságú személyként való kezelésének követelményét, a vallásszabadságot, illetve a szólásszabadságot.¹ Tekintettel arra, hogy mind az egyenlő méltóság elve, mind a vallás- és szólásszabadság mára jogi (alkotmányos és nemzetközi jogi) elismerést nyertek, a morálfilozófiai és a jogi igazolások ezen a ponton összekapcsolhatóak, és a morálfilozófiai indokolás jogi relevanciát kaphat. Nem meglepő tehát, hogy a magyar Alkotmánybíróság a lelkiismereti és vallásszabadságot, valamint a véleménynyilvánítási szabadságot előíró rendelkezéseket jelöli meg a semlegesség elvének jogi megalapozásaként. Az állam pártatlanságának követelménye a vallásszabadsággal nyer jogi igazolást például, ha úgy tekintjük, hogy a vallásszabadság nem valósulhat meg abban az esetben, ha az állam előnyben részesít vagy éppen hátrányosabb helyzetbe hoz bizonyos felekezetek vagy felekezetekhez tartozó személyeket.

A semlegesség igazolásának alaptézise szerint tehát a semlegesség követelménye magukból az egyes alanyi alapjogokból háramlik az államra. Ha pedig a semlegesség követelménye közvetlenül az egyes alapjogokból ered, a semlegesség megsértése alapjogsérelemhez vezet. A semlegesség és az alapjogok közötti ilyen szoros összefüggés esetén pedig a követelmény ezeknek az alapjogoknak a részjogosultságaként értelmezhető. Az alapjogi részjogosultság, mint alkotmányjogi fogalom nem ismeretlen sem a joggyakorlatban, sem az ennek alapján születő dogmatikai-elemző tanulmányokban. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában az emberi méltósághoz való jog részjogosultságként azonosította például a névviseléshez való jogot², a házasságkötés szabadságát³ vagy az egészségügyi önrendelkezéshez való jogot⁴. Ezek a

¹ Az egyenlő méltóság elvéből vezeti le a semlegesség követelményét Kis János (KIS János: Az állam semlegessége. *Politikatudományi Szemle* 1992/25-52.), Ronald Dworkin (Ronald DWORKIN: Sovereign Virtue (Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, London: England 2001) és John Rawls (John RAWLS: Political Liberalism. New York: Columbia University Press, 1996 137.) is. Többek között Schanda Balázs (SCHANDA Balázs: A világnézeti semlegesség jogi szemmel *Magyar Szemle* III. évf 7. szám, 2017.) és Győrfi Tamás (GYÖRFI Tamás: Az állam semlegességének elve az alkotmányjogban; <http://jesz.ajk.elte.hu/gyorfi15.html>) a vallásszabadsághoz való jog biztosítékát látják a semlegesség követelményében.

² 58/2001. (XII. 7.) AB határozat, ABH 2001 527.

³ 22/1992. (IV. 10.) AB határozat, ABH 1992 122. 122-123.

jogosultságok az emberi méltósághoz való joghoz hasonlóan alapjogi tulajdonságokkal bírnak, ugyanakkor nem minden jellemzőjük egyezik meg az emberi méltósághoz való jog jellemzőivel (például a méltósághoz való jog részjogosultsági jellemzően korlátozhatók). A tanulmány azt vizsgálja, hogy a semlegesség követelménye beilleszthető-e az alapjogok fogalmi rendszerébe, a már kimunkált “alapjogi részjogosítvány” terminushoz való társítással, vagy annak az alapjogi rendszerben betöltött szerepe sajátos és ezért önállóan meghatározandó. A dolgozat ezt az elhelyezési, azonosítási problémát a dogmatikai jelleg, szerep kijelölésének kérdéseként azonosítja és a probléma megnevezésére ezt a kifejezést használja.

A tanulmány központi kérdése megfogalmazható akként is, hogy létezik-e a vallásszabadsághoz, a szólásszabadsághoz és az egyenlő méltósághoz való jogok részjogosítványaként az egyén semlegességhez való joga. Vagy van-e olyan eleme az Alkotmánybíróság által alkalmazott semlegesség-koncepciónak, amely összeegyeztethetetlen a követelmény alapjogi megközelítésével, és ebből következően más dogmatikai jelleget kölcsönöz a vizsgált elvnek.

A dolgozat hipotézise szerint a semlegesség jogtudományban és bírósági gyakorlatban fellelhető igazolásának alaptézise (vagyis hogy a semlegesség alapjogi részjogosultság) meghatározza a követelmény gyakorlatban való érvényesíthetőségének kereteit. A jelen tanulmány a semlegesség magyar jogrendszerben betöltött szerepét, kizárólag az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján kutatja. Ugyanakkor a dolgozat egy nagyobb terjedelmű kutatás része, amely az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatát is összeveti az alapjogi részjogosultság jellemzőivel. Így a teljes (két részes) tanulmány a magyar alapjogi rendszert meghatározó mindkét bírói fórum (AB, EJEB) gyakorlatának ismeretében állapítja meg, hogy kezelhető-e alapjogi részjogosultságként a magyar jogrendszerben a világnézeti semlegesség követelménye.

Annak eldöntésére, hogy a semlegesség meghatározható-e alapjogi tartalomként kézenfekvő módszer lehet, hogy első lépésben azonosítsuk azokat a jellemzőket, amelyek a világnézeti semlegességet igazoló alapjogokat alapjogokká teszik, majd ezeket a jellemzőket összevetjük az állam semlegességének követelményével. Amennyiben ugyanis az alapjogok fogalmi jellemzői a semlegesség követelményét is jellemzik, úgy a semlegesség meghatározható alapjogi részjogosultságként. A tanulmány ennek megfelelően azonosít három, a jogtudományban általánosan elfogadott, az alanyi alapjogokra (mivel a semlegességet igazoló egyenlő bánásmódhoz, a vallásszabadsághoz és a véleménynyilvánítás szabadságához való jogok alanyi alapjogok) vonatkozó és azokat meghatározó jellemzőt. Az alanyi alapjogok három meghatározó tulajdonsága, hogy (1) azok kikényszeríthetőek, (2) azok tiszteletben tartása a demokratikus államok számára nem választható kötelezettség, továbbá (3) azok jogosulti oldalán kizárólag az egyén, kötelezeti oldalán pedig kizárólag az állam állhat.

A dolgozat azt követően, hogy a semlegesség alapjogi részjogosultságként való megközelítését a magyar Alkotmánybíróság gyakorlata alapján vizsgálja, fejezetenként veti össze a testület esetjogában rekonstruálható semlegesség koncepciót az alapjogokat jellemző tulajdonságokkal. Elsőként azt a kérdést teszi fel, hogy a testület által alkalmazott világnézeti semlegesség kikényszeríthető-e. A második vizsgált alapjogi jellemző, hogy a bíróságok előtt megjelenő jogviszonyokban valóban csak az egyén lehet-e a jogosult, az állam pedig a kötelezett. Az utolsó jellemző, miszerint “van-e az államoknak mozgástere arra, hogy eldöntsék, kívánják-e érvényesíteni a semlegesség követelményét”, kizárólag nemzetközi fórum szemszögéből

⁴ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, ABH 2003 235. 259-260., 36/2000. (X. 27.) AB határozat, ABH 2000 241. 257.

értelmezhető kérdés, éppen ezért ennek megválaszolására a tanulmány második szakasza, az EJEB gyakorlatának vizsgálatán keresztül fog kísérletet tenni.

A jogtudomány a világnézeti semlegességhez többnyire kétféle módon közelít. Egyrészt foglalkozik azzal, hogy szükséges-e a demokratikus államokkal szemben a semlegesség követelményét támasztani, valamint ezzel összefüggően vizsgálja, hogy a követelmény miből nyeri a legitimitását. Másrészt a követelmény tartalmát illetően fogalmaznak meg különböző szerzők különböző álláspontokat.⁵

A jelen dolgozat a semlegesség követelményének szükségességével annyiban foglalkozik, amennyiben az a kijelölt dogmatikai szerep sajátja. A tanulmány kiindulópontja, hogy a követelmény jogrendszerben elfoglalt szerepének tisztázása meghatározza annak tartalmi kereteit is. A tartalmi keretek kijelölése és a semlegesség joggyakorlat centrikus fogalmának meghatározása azonban túlmutat a jelen tanulmány keretein.

II. A semlegesség alapjogi felfogása

A semlegesség követelményét a magyar Alaptörvény nem nevesíti. Ezért az Alkotmánybíróságnak a semlegesség követelményének kikényszerítéséhez szüksége van arra, hogy azt valamely, a normatív tartalmú dokumentumokban foglalt rendelkezésre visszavehesse. A gyakorlati elemzés alapján a testület valószínűleg azért kapcsolta a semlegességet az alapjogokhoz, hogy megalapozza a követelmény bevezetését, nem pedig a semlegesség dogmatikai jellegének tisztázása céljából. Az Alkotmánybíróság azontúl ugyanis, hogy az esetjogában alkalmazott semlegességi követelmény igazolására egyes alapjogokat használ, semmilyen egyéb ebből eredő következtetést nem von le. Nem tisztázza többek között, hogy azok a tételek, amelyek a semlegességet a vallásszabadság vagy az emberi méltóság érvényesülése elengedhetetlen feltételeként azonosítják, milyen, a gyakorlatban is megjelenő következményekkel járnak. Jelentik-e például, hogy a semlegesség elvét áttörő közhatalmi aktusnak ugyanúgy meg kell felelnie a testület által alkalmazott szükségesség és arányosság követelményének, mint az alapjogokat korlátozó intézkedéseknek.⁶ Vagy van-e olyan "lényeges tartalma", amit az állam már nem törhet át. Mivel tehát az Alkotmánybíróság a semlegesség és egyes alapjogok összekapcsolásából semmilyen következtetést nem vont le, úgy tűnik, hogy ennek célja maga a kapcsolatteremtés volt, vagyis az, hogy alapjogi igazolással alapozza meg a semlegesség követelményének bevezetését.

A következőkben az Alkotmánybíróság esetjogának elemzésén keresztül mutatom be, hogy a semlegesség alapjogi részjogosultságként való megközelítése nem idegen a testülettől.

A magyar Alkotmánybíróság a semlegesség követelményét először a volt egyházi ingatlanok rendezéséről szóló törvény alkotmányosságát vizsgáló, 4/1993. (II. 12.) AB határozatában

⁵ BRAGYOVA András: Semlegesség – pártatlanság – elfogulatlanság *Politikatudományi Szemle* 1993/3, 135-145., PACZOLAY Péter: Az állam semlegességének mítosza? *Politikatudományi Szemle*, 1993/3 129-134., GYÖRFI Tamás: Az állam semlegességének elve az alkotmányjogban; <http://jesz.ajk.elte.hu/gyorfi15.html>.

⁶ BALOGH Zsolt: Alapjogi tesztek az Alkotmánybíróság gyakorlatában. in: *Megtalált alkotmány?*, Szerk.: Halmai Gábor. (Budapest: INDOK 2000) 131.; GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: Alapjogok korlátozása, in: *Az Alkotmány kommentárja*, szerk: JAKAB András, (Budapest: Századvég 2009.), 446-457.; POZSÁR-SZENTMIKLÓS Zoltán: Pillanatkép az Emberi Jogok Európai Bíróságának szükségességi tesztjéről, in: *Ünnepi kötet Sári János egyetemi tanár 70. születésnapja tiszteletére*, (Budapest: Rejtjel 2008) 262-270.; Janneke GERARDS: How to improve the necessity test of the European Court of Human Rights, Oxford University Press and New York University School of Law Vol. 11 No. 2, 466-490.

fejtette ki.⁷ A testület kimondta, hogy „a gondolat, a lelkiismeret és a vallásos hit (meggyőződés) szabadságához való jogból önmagában az államnak az a kötelessége következik, hogy az állam nem ítélkezhet vallásos hit vagy lelkiismereti meggyőződés igazságtartalmáról”.⁸ Az Alkotmánybíróság továbbá ebben a döntésében alkalmaz egy kétlépéses érvelést is arra vonatkozóan, hogy a világnézeti semlegesség követelménye milyen módon eredeztethető a lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jogból. Első lépésként azonosítható, hogy a világnézeti semlegesség és az állam és egyház elválasztásának elveit a testület szinonim fogalomként kezeli.⁹ Második lépésként pedig az AB arra mutat rá, hogy az állam és a vallási közösségek különválásának (szekularizmus) elvét az Alaptörvény a vallás szabadságához kapcsolódóan fogalmazza meg, mint a vallásszabadság garanciája.¹⁰ A semlegesség tehát (ami a az állam és egyház elválasztásával felcserélhető fogalom), a vallásszabadság garanciája.

Az Alkotmánybíróság az 1993-as döntését még az azóta hatályon kívül helyezett Alkotmány alapján hozta. 2012-ben az Alkotmány hatályát veszítette és helyette az Alaptörvény vált Magyarország jogrendszerének alapjává. Az Alaptörvény a korábbi Alkotmánnyal összhangban tartalmazza azokat a rendelkezéseket, amelyekből az Alkotmánybíróság levezette a világnézeti semlegesség követelményét. Az Alaptörvény preambuluma, a Nemzeti Hitvallás ugyanakkor tartalmaz világnézeti elkötelezettségre utaló megállapításokat, ezért az alapjogok szöveggörnyezetének megváltozása miatt, szakmai bizonytalanság volt tapasztalható abban a kérdésben, hogy vajon fennmarad-e a semlegesség követelménye.¹¹ Az Alaptörvény hatálybalépése óta két olyan módosítást is elfogadott az alkotmányozó hatalom, amelyek ismét kiélezik a kérdést: változott-e az állam semlegességének rendszerváltás óta fenntartott követelménye. Az Alaptörvény VII. és IX. módosításai¹² is a “keresztény kultúra” védelmét célozták. Az Alkotmánybíróság azonban több döntésében is kifejezte, hogy a semlegesség

⁷ 11993. (II. 12.) AB határozat ABH 1993, 48. SÓLYOM László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon, (Budapest: Osiris 2001) 490-494.

⁸ 4/1993. (II. 12.) AB határozat ABH 1993 48, 51., SCHANDA Balázs: “A világnézeti semlegesség jogi szemmel” *Magyar Szemle*, III. évf. 7. szám.

⁹ Az Alkotmánybíróság magától értetődően fogalmazza meg, hogy az állam világnézeti semlegességét kifejezetten előírja az Alkotmány 60. § (3) bekezdése, amely szerint a Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik (4/1993. (II. 12.) AB határozat ABH 1993, 48, 52). A két elv szinonimaként való értelmezését erősíti az is, hogy az Alkotmánybíróság szó szerint ugyanazt a definíciót használja egy 1994-es határozatában a semlegesség követelményének meghatározására, amivel a tárgyalt 1993-as határozatban az állam és egyház elválasztásának elvét értelmezi. (18/1994. (III. 31.) AB határozat, ABH 1994 88., 4/1993. (II. 12.) AB határozat ABH 1993, 48, 52.).

¹⁰ 4/1993. (II. 12.) AB határozat ABH 1993 48, 52.

¹¹ FLECK - GADÓ - HALMAI - HEGYI - JUHÁSZ - KIS - KÖRTVÉLYESI - MAJTÉNYI - TÓTH: Vélemény Magyarország alaptörvényéről *Fundamentum* 2011/1. 61-77.; CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: Egy alkotmány margójára - Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az Alaptörvényről (Budapest: Gondolat 2012) 111-121.

¹² Az Alaptörvény IX. módosítása írja elő, hogy a Magyarország biztosítja a gyermekek “hazánk keresztény kultúráján alapuló értékrend” szerinti nevelését. Habár a módosítás pontosan azt a területet (oktatás) érinti, ahol az Alkotmánybíróság 1993-ban bevezette a semlegesség követelményét és lefektette annak alapjait, és ez különös jelentőséget tulajdoníthat a változásnak, az erre vonatkozó gyakorlat hiányában a módosítás érdemi hatásairól következtetéseket levonni a jelen tanulmány lezárásakor még nem tudunk. SCHANDA Balázs: Magyarország keresztény kultúrájáról, Pázmány Law Working Papers 2018/8 http://plwp.eu/files/2018/PLWP_2018-08_Schanda.pdf, SCHANDA Balázs: Hungary’s Christian Culture as Subject of Constitutional Protection, *Studia z Prawa Wyznaniowego* 2020/23, 55-72., HALMAI Gábor: Fidesz and Faith: Ethno-Nationalism in Hungary <https://www.printfriendly.com/p/g/mwhhcT> (2021. 06.04.)

továbbra is kötelezi az államot.¹³ A semlegességnek a vallásszabadsághoz való jog részjogosítványként való értelmezését erősíti meg, immáron az Alaptörvény tükrében, a 2012-es magyar egyház-szabályozás alkotmányosságát vizsgáló döntés. A bíróság értelmezésében a semlegesség elve biztosítja a lehető legteljesebb vallásszabadságot.¹⁴

Az Alkotmánybíróság a semlegesség követelményével legrészletesebben foglalkozó, 1993-as határozatában, a vallásszabadsághoz való jog mellett az állam és egyház elválasztását előíró alkotmányos szintű követelményből vezeti le (vagy azonosítja) a semlegesség elvét. A határozat indokolásában foglalt megállapítás szerint az „*állam vallási semlegességét kifejezetten előírja és garantálja az Alkotmány 60. § (3) bekezdése*”¹⁵, vagyis az állam és egyház elválasztott működését előíró rendelkezése.¹⁶ Ezt a megközelítést tartja fent a testület, immáron az Alaptörvény tükrében, amikor kimondja, hogy a semlegesség követelményét az Alaptörvény VII. cikk (3) bekezdésében (az állam és egyház elválasztását előíró rendelkezés) rögzíti.¹⁷ Az Alkotmánybíróság idézett mondata két módon értelmezhető. Egyrésztől jelentheti, hogy az állam és egyház elválasztása és a semlegesség követelménye – ahogy ez a tanulmányban korábban megjelenik – szinonim fogalmak. Másrésztől jelentheti azt is, hogy a szekularizáció feltételezi az állam semlegességének követelményét.¹⁸ Mindkét esetben igaz ugyanis a mondat, hogy az állam és egyház elválasztásának követelményével az Alkotmány előírja a semlegesség követelményét is.

A semlegesség elvét deklaráló 1993-as alaphatározatát követően nem sokkal az Alkotmánybíróság az állami fenntartású iskolák vallási nevelésből való kizárása miatt indult ügyben a semlegesség követelményét az emberi méltósághoz való jogból (is) eredeztette.¹⁹ Az indítványozó álláspontja szerint a közoktatásról szóló törvény alkotmányellenes diszkriminációt valósított meg azzal, hogy az állam, illetve a helyi önkormányzatok számára nem teszi lehetővé a világnézetileg elkötelezett iskolák fenntartását. Az Alkotmánybíróság az indítvány elutasítását alátámasztó indokolásában megállapította: “Az állam szerepét, feladatait az oktatásban is meghatározza semlegességnek az egyenlő emberi méltóság feltétlen tiszteletéből ... fakadó kötelezettsége, az a jogállami alapelv, hogy az állam eszmei, ideológiai, világnézeti kérdésekben nem foglalhat állást, nem azonosíthatja magát egyetlen egyház tanításával sem,

¹³ Az Alaptörvény 2012. január 1-én történt hatálybalépésével egyidejűleg az Alkotmány elvesztette hatályosságát. Az Alkotmánybíróság azonban a 22/2012. (V.11.) határozatában kimondta, hogy az AB továbbra is irányadónak kell, hogy tekintse az At. hatálybalépése előtt hozott érveléseket egy adott kérdésben, feltéve, hogy az At. konkrét rendelkezései alapján lehetséges, de az AB a semlegesség vonatkozásában külön is megerősítette, hogy a követelményt az Alaptörvény is előírja: 3236/2015. (XII. 8.) AB határozat, 17/2017. (VII. 18.) AB határozat, 23/2015. (VII. 7.) AB határozat.

¹⁴ SCHANDA Balázs: A gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága in Jakab András - Fekete Balázs (szerk.) Internetes Jogtudományi Enciklopédia Alkotmányjogi rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) <http://ijoten.hu/szocikk/a-gondolat-a-lelkiismeret-es-a-vallas-szabadsaga> (2018) [57], DRINÓCZI Tímea: A vallásszabadság és egyházalapítás az alkotmányos párbeszéd tükrében *JURA*, 2014/2 39-62., MINK Júlia: “A vallásszabadság a vélt közérdek oltárán” *Fundamentum*, 2014/3. 85-99.

¹⁵ 4/1993. (II. 12.) AB határozat ABH 1993 48, 52.

¹⁶ Ezt a megközelítést alkalmazza a már idézett 18/1994. (III. 31.) AB határozat is.

¹⁷ 3236/2015. (XII. 8.) AB határozat [20].

¹⁸ SAJÓ András: A semlegesség doktrínái és az állam, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-semlegesseg-doktrinai-es-az-allam>.

¹⁹ Uitz Renáta és Sajó András közös tanulmányokban a vallásszabadság tartalmának vizsgálatakor az amerikai Legfelsőbb Bíróság előtt zajló ügy elemzéséből azt a következtetést vonták le, hogy a semlegesség hiánya diszkriminációt eredményez. SAJÓ András - UITZ Renáta: “Freedom of religion” in: Michel ROSENFELD – SAJÓ András (eds.) *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law* (Oxford 2012) 909-928, 918.

egyetlen egyházzal sem kapcsolódhat össze intézményesen és különösen nem foglalhat állást hitbéli igazságok kérdésében”²⁰.

A közösség elleni izgatás és a gyalázkodás büntetőjogi tényállásának alkotmányosságát vizsgáló 30/1992. (V. 26.) AB határozatában a magyar Alkotmánybíróság egy harmadik alapjoggal kapcsolja össze a semlegesség követelményét: a véleménynyilvánítás szabadságához való joggal. „A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül védi. Egyedül ez felel meg annak az ideológiai semlegességnek...”²¹ Az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján a szólásszabadság és az állam világnézeti semlegessége a tartalomsemleges korlátozás követelményében metszik egymást. A tartalomsemleges védelem a szólást annak érték- és ideológiai tartalmára tekintet nélkül védi. Mivel mind a verbális, mind a jelképes „beszéd” esetében az értéket hordozó egység a mondandó, vagy a szimbólum tartalma, így ha a hatalom korlátozó ereje ebből a térből eredendően ki van zárva, úgy lehetőség sincs a meggyőződésre tekintettel kitétni, vagy hátránnyal sújtani a kinyilvánított felfogásokat. Amint az állam átlépi a tartalomsemleges védelem elvét, és a szólas tartalmára mond értékítéletet, egyszerre korlátozza a szólásszabadságot és szegi meg a világnézeti semlegesség követelményét.

Megállapítható tehát, hogy a magyar Alkotmánybíróság a semlegesség követelményére mint egyes alapjogok tartalmára (is) tekint. A testület azonban azonkívül, hogy a semlegesség elve igazolására vonatkozó elvárásnak az alapjogi részjogosultságként való azonosítással tesz eleget, nem mond semmit arról, hogy ennek a kapcsolatnak milyen, a bírósági gyakorlatban megjelenő vagy megjeleníthető következményei vannak. Így azt, hogy a semlegesség követelményét valóban alapjogi részjogosultságként is kezeli, vagy csupán elvi szinten deklarálta a semlegesség és az egyes alapjogok elválaszthatatlanságát, továbbra sem tudjuk.

III. Az alapjogi részjogosultság jellemzői

A tanulmány jelen fejezete felvázolja a magyar alapjogi gondolkodásban és alapjogvédelmi gyakorlatban kikristályosodott, alapjogokat jellemző tulajdonságokat.²² A dolgozat vizsgálati szempontrendszerének alappillérei ezek a jellemzők lesznek. A semlegesség alapjogi részjogosultságként való alkalmazását ugyanis a dolgozat akként fogja vizsgálni, hogy az alapjogokat jellemző tulajdonságokat egyenként vetíti rá a semlegesség követelményére.

A semlegesség alapjogi felfogásának legfontosabb jellemzője, hogy mivel a semlegesség követelményét közvetlenül bizonyos alapjogokból eredeztetjük, így maga a semlegesség elve is rendelkezik az alapjogok bizonyos tulajdonságaival. Ebben a megközelítésben tehát a semlegesség elve sokkal inkább az egyénnek az állam világnézeti semlegességéhez való jogaként és az érintett alapjog (vallásszabadsághoz, véleményszabadsághoz stb. való jog) egyik részjogosultságaként írható le.

²⁰ 18/1994. (III. 31.) ABhatározat, ABH 1994, 88, 90.

²¹ 30/1992. (V. 26.) ABhatározat, ABH 1992, 167, 179., KOLTAY András: Húsz év gyűlölet - a szólas szabadság és a demokrácia zsákutcái Magyarországon *Hitel* 2009/8. 59-78., DOJCSÁK Dalma – SZABÓ Máté Dániel: Antirasszizmus és szóláskorlátozás *Romológia* 2014/ 4-5. 138-164.

²² A jellemzők összeállításának alapjául a SÁRI János – SOMODY Bernadette: Alapjogok. Alkotmánytan II., (Budapest: Osiris 2008), HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila: Emberi jogok (Budapest: Osiris 2008), és SOMODY Bernadette – SZABÓ Máté Dániel – VISSY Beatrix – DOJCSÁK Dalma: Alapjogi Tanok I. (Budapest: HVG-ORAC 2018) tankönyvek valamint Az Alkotmány kommentárja, szerk.: JAKAB András, (Budapest Századvég 2009) szolgáltak.

1. Az alanyi alapjogok talán legfontosabb és alapvető jellemzője, hogy azok kikényszeríthetők, azokra igény alapozható. Amennyiben tehát a semlegesség követelményét a vallásszabadság, a szólásszabadság vagy az emberi méltósághoz való alanyi jogok tartalmaként azonosítjuk, akkor mint alanyi alapjogi részjogosultságnak kikényszeríthetőnek kell lennie.²³ Ha az állam a semlegesség elvének figyelmen kívül hagyásával megsérti a vallásszabadsághoz való jogot, az alanyi jog sérelméből eredő igénynek vele szemben jogi úton érvényesíthetőnek kell lennie.

2. A klasszikus alapjogok, mint a véleménynyilvánítás szabadsága, a vallásszabadság és az emberi méltósághoz való jog fontos jellemzője, hogy azok jogosultja mindig az egyén, kötelezettje pedig az állam.²⁴ Vagyis amennyiben a semlegesség alapjogi részjogosultságként értelmezhető, úgy rendelkeznie kell azzal a tulajdonsággal, hogy a klasszikus vertikális alapjogi jogviszonyban érvényesül: az egyén kizárólag jogosultja és nem kötelezettje lehet, az állam pedig kizárólag kötelezettje és nem jogosultja lehet.

3. A semlegesség alapjogi tartalomként való meghatározása magával vonja továbbá azt a következményt is, hogy az állam világnézeti semlegessége a nyugati kultúrkör államai számára kötelezően alkalmazandó elv lesz. Az alapjogok ezen jellemzőjének vizsgálatával –tekintettel arra, hogy a jelen tanulmány kontextusában, vagyis az AB gyakorlat alapján a nemzetközi kötelezettség értelemszerűen nem vizsgálható– a dolgozat második része foglalkozik.

A következőkben tehát a tanulmány az alapjogok két jellemző tulajdonságával veti össze az a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatát. Amennyiben a testület által alkalmazott semlegesség követelménye ezekkel a tulajdonságokkal rendelkezik, úgy megállapítható, hogy a bíróság a semlegesség elvét nem csupán alapjogi részjogosultságként azonosítja, hanem akként is kezeli.

III. 1. Kikényszeríthető?

Ha a semlegesség megsértésére nem lehet igényt alapozni, úgy az Alkotmánybíróság által használt érvelés, miszerint a semlegességet a vallásszabadsághoz való jog tartalmaként kell értelmezni, kizárólag a követelmény jogrendszerbe való bevezetésének praktikus igazolására szolgál, és a semlegesség követelményének dogmatikai szerepét nem jelöli ki, a követelmény jogrendszerbe való bevezetésén kívül gyakorlati relevanciával nem bír.

Önálló (vagyis a jogsérelmet kizárólag a semlegesség elvének megsértésére alapozó) panasszal az Alkotmánybíróság működése során nem foglalkozott, így ebből nem vonható le egyértelmű konklúzió. Az ugyanakkor, hogy a részjogosultságra nem lehet önálló igényt alapozni, vagyis a részjogosultság kizárólag az anyajogra történő hivatkozással kényszeríthető ki, nem ismeretlen a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában, és nem jelenti azt, hogy a részjogosultságványok ne lennének kikényszeríthetők. Kézenfekvő példa erre az emberi méltósághoz való jog, amelyből az Alkotmánybíróság levezette többek között a személyiség integritásához,²⁵ a testi-lelki integritáshoz,²⁶ a házasságkötéshez²⁷ és a névviseléshez való²⁸ jogokat, mint az emberi

²³ SÁRI – SOMODY [22. lj.] 23., GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: “Alapjogok korlátozása” in: Jakab András (s zerk.) *Az Alkotmánykommentárja* (Budapest Osiris 2009) 435-437.o., HALMAI – TÓTH [22. lj.]

²⁴ SÁRI – SOMODY [22. Lj.] 24-25, GÁRDOS-OROSZ [23. lj.] 430-431., HALMAI – TÓTH 90-91. [22. lj.]

²⁵ 57/1991. (XI. 8.) AB határozat ABH 1991 272. 279.

²⁶ 75/1995. (XII. 21.) AB határozat ABH 1995 376. 381.

²⁷ 22/1992. (IV. 10.) AB határozat ABH 1992 122. 123.

méltósághoz való jog részjogosultságait.²⁹ A felsorolt jogokat sem az Alkotmány nem nevesítette, sem pedig az Alaptörvény nem nevesíti, ennek ellenére azzal, hogy az Alkotmánybíróság azok dogmatikai helyét az emberi méltósághoz való jog tartalmaként jelölte meg, azok alapjogi szintű jogosítványok lettek, és kikényszeríthetővé váltak a kizárólag alkotmány- és alapjogvédelemre hivatott Alkotmánybíróság előtt is.³⁰

A felsorolt nevesített részjogosultságok közül a névviseléshez való jog korlátozása miatt indult eljárásban vizsgálódott az Alkotmánybíróság. Az eljárás bírói kezdeményezésre indult, mivel pedig az Alkotmánybíróság az egyedi ügyben megállapította a támadott jogszabály alkotmányellenességét és az adott ügyben kizárta annak alkalmazhatóságát, eredményét tekintve a procedúra ahhoz vezetett, hogy az eredeti ügy felperesének névviseléshez való alapjoga (az emberi méltósághoz való jog részjogosítványaként) érvényesülhetett. Az Alkotmánybíróság 27/2015. (VII. 21.) számú határozata szerint az alkotmánybírói eljárást indítványozó bíró előtt folyamatban lévő ügy a felperes azon igényén alapult, hogy kettős vezetéknevét ne a hatályos jogszabályok szerinti kötőjellel, hanem kötőjel nélkül viselhesse. A felperes vezetékneve régi magyar családi név, édesapja, illetve bátyja nevei is kötőjel nélkül lettek anyakönyvezve, az ő neve azonban –a jogszabályi változások miatt– kötőjellel volt nyilvántartva. A bíróság a felperes névviseléshez való jogát, a korábbi gyakorlatára hivatkozva, hosszabb okfejtés nélkül fogadta el, mint az Alaptörvény II. cikkében biztosított alapvető jogot,³¹ majd az ezt korlátozó jogszabály alkotmányellenességét is kimondta. A bíróság előtt folyamatban lévő ügyben pedig kizárta a támadott jogszabály alkalmazhatóságát.

A magyar Alkotmánybíróság a semlegesség követelményének kikényszeríthetőségével kapcsolatos álláspontjáról hallgat. Habár leszögezte, hogy a semlegesség követelménye a vallásszabadsághoz való jogból hármlik az államra, illetve az nélkülözhetetlen garanciája a vallásszabadságnak, azt a problémát, hogy ennek alapján a semlegesség megsértésére lehet-e igényt alapozni, azonban nem veti fel. A fenti példák alapján megállapítható ugyanakkor, hogy az egyes alapjogokból levezetett részjogosultságok kikényszeríthetőségének kérdése nem idegen az Alkotmánybíróság logikájától és ítélezési gyakorlatától, így –habár a testület a semlegesség követelményére a konkrét részjogosultság kifejezést nem használja– a semlegesség követelménye, mint bizonyos alapjogok tartalma kikényszeríthető lehet.

III. 2. A semlegesség mint intézményvédelem

Az Alkotmánybíróság gyakorlata egy fontos szempontból azonban biztosan egyedinek mondható. Ez pedig a magyar alkotmányjogi dogmatikában használt intézményvédelmi kötelezettség által kínált megközelítése az állam semlegességének. A magyar Alkotmánybíróság semlegesség-konceptiójának ugyanis létezhet egy olyan olvasata, amely szerint a semlegesség követelménye a gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadságnak az objektív intézményvédelmi oldala.

²⁸ Az 58/2001. (XII. 7.) számú határozatában az AB azt állapítja meg, hogy a névviseléshez való jog korlátozhatatlan alapjog - ABH 2001 527. 540-542.

²⁹ Az Alkotmánybíróságot "jogteremtő", aktivista szerepe miatt számos kritika érte, összefoglalásul lásd: GYÖRFI Tamás: Amit szabad és amit nem *Fundamentum* 1999/4. 26-45.

³⁰ Habár a felsorolt részjogosítványok némelyikét szakjogági normák külön nevesítik, az alapjogként történő kikényszeríthetőségük szempontjából ez nem releváns. ZAKARIÁS Kinga: Az emberi méltósághoz való alapjog (Pázmány Press Budapest 2019).; GYÖRFI Tamás: Az emberi méltósághoz való jog dogmatikai problémái *Fundamentum* 2013/1. 142-150.

³¹ Az Alaptörvény II. cikke az emberi méltósághoz való jogot deklarálja.

Az, hogy a semlegességet intézményvédelmi kötelezettségnek tekintjük-e vagy sem, a semlegesség kikényszeríthetőségének kérdése szempontjából azért bír relevanciával, mivel az állam objektív alapjogvédelmi kötelezettsége nem kényszeríthető ki.³²

Az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján a lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jogból az államnak az a garanciális kötelezettsége keletkezik, hogy biztosítson egy olyan teret az egyéneknek, amelyben a lelkiismereti meggyőződésüket (állami) befolyástól mentesen alakíthassák ki. Ez a tér pedig az állam világnézeti elfogultságától mentes közszféra.³³ Ezt fogalmazza meg az Alkotmánybíróság a kötelező köztisztviselői eskütétel alkotmányosságát vizsgáló határozatában, amikor kimondja: *“a semlegesség pozitív oldala pedig az, hogy az állam köteles az egyéni meggyőződés szabad kialakításának lehetőségét biztosítani”*.³⁴ A semlegesség követelményét megalapozó határozatában pedig így fogalmaz: *“még a ‘vallás vagy más lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását’ is csak azon keresztül tudja védeni az állam, hogy az eszmék szabad áramlását biztosítja”*.³⁵ Ugyanígy az államnak a véleménynyilvánítás szabadságából rá háruló kötelezettsége, hogy véleménynyilvánítás szabadságának szubjektív joga mellett biztosítsa a közvélemény kialakulásának, illetve szabad alakításának terét.”³⁶

Az Alkotmánybíróság tehát a világnézeti semlegesség követelményét a lelkiismereti és vallásszabadság, valamint a véleménynyilvánítás szabadsága objektív oldalaként definiálja. A semlegesség követelményét a jogi szakirodalomban is gyakran azonosítják a vallásszabadsághoz való jog intézményvédelmi oldalával.³⁷ A következőkben a tanulmány arra kíván rámutatni, hogy a semlegességnek az Alkotmánybíróság által alkalmazott koncepciója nincs teljesen összhangban a testületnek az alapjogok intézményvédelmi oldaláról lefektetett megállapításaival. Az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségét a magyar Alkotmánybíróság az első abortuszhatározatában az Alkotmány 8. § (1) bekezdéséből³⁸ vezette le.³⁹ A vizsgálat tárgya a hatályos abortusz-szabályozás volt, amely bizonyos feltételek mellett lehetővé tette a terhesség megszakítását. Az Alkotmánybíróság ebben a határozatában fektette le azokat a kereteket, amelyekben belül a törvényalkotó az abortuszt az alkotmánynak megfelelően szabályozhatja. A testület kifejtette, hogy a magzat jogalanyiságáról szóló döntés az Országgyűlés hatáskörébe tartozik, ugyanakkor a potenciális életet abban az esetben is védelem illeti meg, ha a magzatot a jogalkotó nem tekinti jogalanynak. Amennyiben a magzatot a jogszabályok nem jogalanyként kezelik, az anya önrendelkezéséhez való jogát a magzat élethez való jogával (mivel nem jogalany, nem illetheti meg a jogosultság) összevetni nem lehet. Így az Alkotmánybíróság ebben a megközelítésben az alapjogi dilemma egyik oldalára az anya önrendelkezéshez való jogát, a másikra az élet, mint elvont érték védelmét állította. Az Alkotmánybíróság ebben a döntésében

³² 43/2012. (XII. 20.) AB határozat, LÁPOSSY Attila: Intézm. védve & korlátozva Az intézményes értékvédelem és az arra alapozott alapjog-korlátozás veszélyei az Alkotmánybíróság gyakorlatában, A köztársasági alkotmány 20 éve. Tanulmánykötet 2009., 263-286.

³³ 4/1993. (II.12.) AB határozat ABH 1993 48. 54.

³⁴ 47/2009. (IV. 21.) AB határozat ABH 2009 341. 346.

³⁵ 4/1993. (II.12.) AB határozat ABH 1993 48. 52.

³⁶ 30/1992. (V. 26.) AB határozat ABH 167. 172., 37/1992. (VI. 10.) AB határozat ABH 227. 229.

³⁷ SZATHMÁRY Béla: Fejezetek az állami vallás- és egyházjogból, tanulmányi segédlet, 2006, 63., LÁPOSSY 2009. [37. lj.] 273-275. BALOGH Zsolt: Az Alkotmány fogalmi kultúrája és az alkotmánybíráskodás, *Fundamentum*, 1999/2. szám, 28-38.

³⁸ *“A Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége.”*

³⁹ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat ABH 1991 297.

tehát az élethez való jog objektív, intézményes oldalának kifejtésével vezette be az intézményvédelmi kötelezettség fogalmát.⁴⁰

Az Alkotmánybíróság az első abortusz-határozatában két fontos kitéletet állapít meg az állam intézményvédelmi kötelezettségét illetően. Az első, hogy ennek védelmi köre túlléphet azon a védelmen, amit ugyanazon alapjog alanyi jogként nyújt.⁴¹ A második pedig, hogy a szélesebb védelmen túl minőségileg is más, mint az egyéni alapjogok védelmének összeadása, az objektív életvédelmi kötelezettségébe például beletartozik a jövő generációk életfeltételének biztosítása is.⁴² A második abortusz-határozatában a testület már nem csupán azt a lehetőséget tulajdonítja az intézményvédelmi kötelezettségnek, hogy az általa nyújtott védelem túlterjeszkedhet az alapjog alanyi oldalán, hanem megállapítja, hogy *“az említett alapjogokból folyó állami intézményvédelmi kötelezések mindig túlmutatnak az alanyi jogosultak jogain.”*⁴³

A bejegyzett élettársi kapcsolat jogintézményének alkotmányosságát vizsgáló határozatában a család és házasság védelmét, az alkotmányból eredő intézményvédelmi kötelezettségként azonosította.⁴⁴ Az állam, az intézményvédelmi kötelezettséggel kapcsolatos mozgásterét úgy határozta meg, hogy *“lehetőségeihez mérten, az Alkotmány keretei között viszonylag szabadon döntheti el, hogy milyen »házasság- és családpolitikát« folytat, és ehhez milyen jogi eszközöket vesz igénybe.”*⁴⁵

A testület megfogalmazásában tehát az intézményvédelmi kötelezettség annyit jelent, hogy az államnak az alapjogvédelmi feladatainak ellátása során az egyes alapjogokkal kapcsolatosan nem pusztán negatív, hanem pozitív kötelezettségei is vannak. Ez a pozitív kötelezettség az intézményvédelem. Az alapjogokat az állam tehát nem csupán biztosítja, hanem a szubjektív alapjog által meghatározott körön túl is védelemben részesíti, olyan környezetet alakít ki, amelyben az egyének szabadon gyakorolhatják alapjogaikat. Balogh Zsolt megfogalmazásában az intézményvédelem egyik jelentéstartalma szerint az *“a szubjektív alapjogon túlmenő védelmet, ami az adott alapjoghoz tartozó értékek, az adott alapjog által garantált szabadság védelmét is jelenti”*.⁴⁶ Abban pedig, hogy ezt a védelmi környezetet hogyan és milyen széles körben alakítja ki, az államnak viszonylag széles mozgásteré van.

Amennyiben tehát az világnézeti semlegességének követelménye az állam, egyes alapjogokból rá háruló intézményvédelmi kötelezettségének, illetve az intézményvédelmi kötelezettség egyes aspektusainak a megfogalmazódása, úgy abból a semlegesség követelményére vonatkozóan az alábbiak következnek.

- a) A semlegesség elvállik a szubjektív vallásszabadsághoz, illetve véleményszabadsághoz való jogtól, túlmutat az egyéni jogosultak alapjogain.
- b) A semlegesség követelménye pozitív magatartást is elvár az államtól.
- c) A semlegesség követelményét az állam viszonylag szabadon értelmezheti.

A következőkben azt fogom megvizsgálni, hogy a fenti tételek az Alkotmánybíróság saját gyakorlata alapján mennyiben alkalmazhatóak a semlegesség követelményére, vagyis hogy a testület önmaga valóban intézményvédelmi kötelezettségként kezeli-e az elvet.

⁴⁰ SÓLYOM, 2001. [7. l.j.] 95-97.

⁴¹ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat ABH 1991 297. 303.

⁴² 28/1994. (V. 20.) határozatában ABH 1994 134. 137.

⁴³ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat ABH 1998 333. 341.

⁴⁴ 154/2008. (XII. 17.) AB határozat ABH 2008 1203. 1210., CSINK Lóránt, SCHANDA Balázs: Házasság és család, in: Az Alkotmány kommentárja, szerk.: JAKAB András (Budapest: Századvég 2009) 520-530.

⁴⁵ 154/2008. (XII. 17.) AB határozat ABH 2008 1203. 1214.

⁴⁶ BALOGH, 1999. [37.l.j.] 34.

a) *A semlegesség elvállik a szubjektív vallásszabadsághoz való jogtól, túlmutat az egyéni jogosultak alapjogain.*

Annak, hogy a semlegesség elválna a vallásszabadsághoz való alanyi jogtól, az Alkotmánybíróság már a semlegességet megalapozó ítéletében ellentmond. Az állami iskola semlegessége követelményének szükségszerűségét az AB azzal indokolta, hogy *az állami iskola nem folytathat olyan oktatást, amely a szülők (és a gyermek) meggyőződése figyelmen kívül hagyásának minősülhetne,*⁴⁷ továbbá megállapította, hogy *mindenfajta elkötelezett iskolának a lelkiismereti szabadságot kielégítő alternatívája a semleges állami iskola.*⁴⁸ Az világnézetileg elkötelezett állami oktatás tehát a szülők és a gyermek meggyőződése *figyelmen kívül hagyását* jelentené. A meggyőződés *figyelmen kívül hagyását* alapjogi értékelés esetén nem lehet máshogy értelmezni, mint egyrészt a szülők és a gyermekek vallásszabadsághoz való jogának, illetve a szülők azon jogának sérelmét, hogy a gyermeküknek adandó nevelést megválaszthassák. Ezek a jogok foglalnak ugyanis magukba olyan védett, személyes meggyőződést, amelyet a világnézetileg elkötelezett állami oktatás sérthet. A semlegesség megsértésének az az esete tehát, amikor az állam tevőleges magatartása (oktatás) során *hagyja figyelmen kívül* a szülők és a gyermekek meggyőződését, az egyéni alapjogoktól nem válik el, azokon túl sem mutat, hanem a vallásszabadsághoz való jog megsértéséhez vezet.

Ezt értelmezést erősíti az Alkotmánybíróság az ezt követő megállapításával, amely szerint a semleges állami iskola a lelkiismereti szabadságot kielégítő alternatíva. A mondat inverze ugyanis, hogy az elfogult állami iskola a lelkiismereti szabadságot *nem kielégítő* megoldás. Az pedig, ha az állam magatartása *nem kielégítő* a vallásszabadság (tehát az oktatásban résztvevő egyes jogalanyok vallásszabadsága, és nem a vallásszabadság elvont védelme) szempontjából, szintén nem értelmezhető másként, minthogy az állam a semlegesség megsértésével megsérti az egyén vallásszabadsághoz való jogát.

A világnézeti semlegesség nem intézményvédelmi kötelezettségként történő értelmezését támasztotta alá az Alkotmánybíróság egy 2015-ös, alkotmányjogi panaszra indult eljárásban is.⁴⁹ Az ügy tárgya az volt, hogy a panaszos nem adatta be gyermekének a kötelező "MMR" védőoltást, mivel tudomására jutott, hogy a Magyarországon használt oltóanyag elhajtott magzati sejtek felhasználásával készül, ennél fogva az oltás kötelező jellege sérti a vallásszabadsághoz való jogát. Az indítványozó mindent megtett annak érdekében, hogy alternatív oltóanyagot szerezzen, de a hatóságok végül elrendelték az oltás beadatását. Az Alkotmánybíróság a panaszt elutasította, *"mivel a bírósági döntés nem sérti az állam vallási kérdésekben való semlegességének elvét, hiszen a védőoltási kötelezettség ... nem az indítványozó vallásos meggyőződését felülbírálva állapítja meg. A támadott ítélet az indítványozót továbbá nem kényszeríti olyan helyzetbe, amely önmagával való meghasonlásra vezetné."*⁵⁰ Vagyis az állam az akkor sértette volna meg a semlegesség követelményét, ha felülbírálta volna az indítványozó meggyőződését vagy olyan helyzetbe kényszerítette volna, ami önmagával való meghasonláshoz vezetne. Amennyiben egy állami aktus felülírja az egyén vallási meggyőződését, vagyis arra kötelezi az egyént, hogy meggyőződése ellenére tegyen vagy ne tegyen valamit, az nyilvánvalóan az egyén vallásszabadsághoz való jogának sérelmét jelenti. Az egyén olyan állami kényszer alá helyezése, amely önmagával való meghasonlásba taszítja, szintén a

⁴⁷ 4/1993. (II.12.) AB határozat ABH 1993 48. 56.

⁴⁸ 4/1993. (II.12.) AB határozat ABH 1993 48. 57.

⁴⁹ 3236/2015. (XII. 8.) AB határozat.

⁵⁰ 3236/2015. (XII. 8.) AB határozat [28].

vallásszabadságnak, mint az emberi méltóságból levezetett személyes integritáshoz való jog egyik jogositványának sérelmét jelenti. Az Alkotmánybíróság az emberi méltóság alapjogi felfogásával is részletesen foglalkozó első abortuszhatározatában a vallásszabadságnak a határozat szempontjából kiemelendő értelmét abban jelölte meg, hogy *az állam senkit nem kényszeríthet olyan helyzetbe, amely meghasonlásba vinné önmagával.*⁵¹ A testület a későbbiekben az idézett definícióra, a lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jog meghatározásaként hivatkozott.⁵² Tehát az Alkotmánybíróság saját gyakorlatában is következetesen alkalmazza a tételt, miszerint az egyén meghasonlásba kényszerítése a vallásszabadság sérelmét jelenti. A gondolatmenet kiindulópontjaként idézett megállapításban (*“...nem sérti az állam vallási kérdésekben való semlegességének elvét, hiszen a védőoltási kötelezettség ... nem az indítványozó vallásos meggyőződését felülbírálvá állapítja meg. A támadott ítélet az indítványozót továbbá nem kényszeríti olyan helyzetbe, amely önmagával való meghasonlásra vezetné”*) tehát az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata alapján a semlegesség elvének fogalma felcserélhető lenne a vallásszabadsághoz való alapjogra. A semlegesség elvének a vallásszabadsághoz való jogra történő cserélésével ugyanis azt a magától értetődőnek tűnő állítást kapjuk, hogy a vallásos meggyőződés állami felülbírlása és az egyén önmagával való meghasonlásba kényszerítése sértené a vallásszabadsághoz való jogot. Az Alkotmánybíróság az elemezett döntésében tehát a semlegesség követelményét szintén a vallásszabadsághoz való jog részjogosultságaként (ebben a döntésben akár szinonimájaként) azonosította, nem pedig, mint azon túlmutató, attól elváló védelmi kötelezettséget.

Az Alkotmánybíróság a 2011-es egyházügyi törvény alkotmányosságának vizsgálata során megjegyzi: *“az eljárás tisztességes volta az egyházi jogállásról való döntéssel kapcsolatban azért is különösen fontos, hogy ne merülhessen fel kétség a tekintetben, hogy az állam a világnézeti semlegesség elvének megfelelően, az érintett vallási közösség hátrányos megkülönböztetése nélkül járt el.”*⁵³ Majd az egyházügyi törvény alkotmányellenességére alapozott, de a határozatban nem érintett felekezetek ügyében tett bírói kezdeményezés vizsgálata során ismét a megkülönböztetés tilalmával azonosítja a semlegességet, amikor így fogalmaz: *“a világnézeti semlegesség elvének megfelelően, az érintett vallási közösség hátrányos megkülönböztetése nélkül járt el.”* A testület megállapításait értelmezve levonhatjuk a konklúziót, miszerint amennyiben az állam nem kezeli egyenlőként a vallási felekezeteket, tehát elmulasztja figyelembe venni a jogegyenlőség követelményét, az a világnézeti semlegesség megsértéséhez vezet.

Megállapítható tehát, hogy a testület elmulasztott következetesnek lenni abban, hogy amennyiben az Alkotmánybíróság a világnézeti semlegességet a vallásszabadsághoz való jog vagy a jogegyenlőség követelményének szinonimájaként kezeli, de legalábbis azonos tartalommal tölti meg, úgy az elvet nem lehet (pusztán csak) intézményvédelmi kötelezettségként

⁵¹ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat ABH 1991 297. 313.

⁵² 17/2001. (VI. 1.) AB határozat ABH 2011 222. 228., 48/1998. (XI. 23.) AB határozat ABH 1998 333. 361., 47/2009. (IV. 21.) AB határozat ABH 2009 341. 345.

⁵³ 6/2013. (III. 1.) AB határozat, [147]. A jelen tanulmánynak (habár az kétségtelenül összefüggésben áll a világnézeti semlegesség követelményével) nem tárgya a 2011-es egyházügyi szabályozás tartalma és története, hiszen a munka nem arra vállalkozik, hogy az Alkotmánybíróság semlegességgel kapcsolatos gyakorlatát átfogóan elemezze, annak egyetlen aspektusát vizsgálja: azonosítható-e a semlegesség követelménye olyan elvként, ami tulajdonságait tekintve lényegében azonos az alanyi alapjogok jellemzőivel.

kezelni. Hiszen ebben az esetben nem válik el a konkrét alapjogoktól (hanem azonos velük) és ebben a kontextusban nem tágítja az alapjogok védelmi körét sem.⁵⁴

Amennyiben pedig a világnézeti semlegesség elvének megsértése közvetlenül például a vallásszabadsághoz való jog sérelmét is jelenti, levonható az a következtetés is, hogy a jogsérelemből, mint alanyi jog sérelméből eredő igénynek kikényszeríthetőnek kell lennie.

b) A semlegesség követelménye pozitív magatartást vár el az államtól.

Az állam semlegességének követelménye, mint pozitív magatartás önmagában is paradoxnak tűnő megállapítás. A semlegesség kifejezés ugyanis köznyelvi használatában valamitől való tartózkodást, be nem avatkozást, nem pedig bármiféle tevőleges magatartást jelent. Az Alkotmánybíróság legelső megfogalmazásában a semlegesség követelményét eszerint az általános megközelítés szerint definiálta, amikor egy “mit-nem-szabad” felsorolásban határozza meg a semlegesség tartalmát. Eszerint “*az állam sem az egyházakkal, sem valamelyik egyházzal nem kapcsolódhat össze intézményesen; az állam nem azonosíthatja magát egyetlen egyház tanításával sem; továbbá, hogy az állam nem avatkozhat be az egyházak belső ügyeibe, és különösen nem foglalhat állást hitbéli igazságok kérdésében*”.⁵⁵ A semlegesség ezen megfogalmazása tehát nem mást vár el az államtól, minthogy bizonyos területeken passzív magatartást tanúsítson.

Ugyanakkor a testület ezt a megfogalmazást már 1993-ban, a semleges oktatással foglalkozó, a semlegesség definícióját először meghatározó határozatában rögtön árnyalta. Az állam, a világnézeti semlegességből következő, pozitív kötelezettségeként fogalmazza meg, hogy gondoskodjon a vallásszabadság érvényesüléséhez szükséges feltételekről, olyan teret biztosítson, amelyben a különböző felfogások szabadon képződhetnek és fejlődhetnek,⁵⁶ valamint az államnak olyan helyzetekben, ahol a vallás és a vallástalanság szükségszerűen ütköznek (például oktatás), kompromisszumos megoldást kell keresnie és biztosítania.⁵⁷ Az Alkotmánybíróság továbbá az 1993-as közoktatási törvény diszkrimináció szempontú értékelése során megállapította azt is, hogy az állam intézményvédelmi kötelezettségének az felel meg, ha megteremti a vallásilag elkötelezett oktatási-nevelési intézmények létrejöttének jogszabályi feltételeit, sőt azokat olyan arányban támogatja is, amilyenben ezek az intézmények állami, illetőleg önkormányzati feladatokat vállaltak át.⁵⁸ A 2012-es egyházügyi törvény vizsgálata során az Alkotmánybíróság ezt az elvet, már az Alaptörvény alapján még markánsabban fogalmazta meg, hiszen kimondta, hogy “*az állam együttműködése az egyházakkal közösségi célok érdekében nemcsak lehetőség, hanem kötelesség is azokon a területeken, amelyek a vallásszabadság érvényesüléséhez, illetve ezzel összefüggésben más alapvető jogokhoz szorosan kapcsolódnak*”.⁵⁹

Vagyis annak ellenére, hogy a semlegesség elvét az Alkotmánybíróság az állam bizonyos területektől való távolmaradásával definiálja, gyakorlatában következetesen érvényesül az állam semlegességének (és az intézményvédelmi kötelezettségnek megfelelő) tevékeny magatartás, védelem megkövetelése is.

⁵⁴ BALOGH Zsolt a már hivatkozott, 2009-es tanulmányában foglalkozik az alapjogvédelem és az intézményvédelem közötti fennálló határ meghúzásának problémájával.

⁵⁵ 4/1993. (II.12.) AB határozat ABH 1993 48. 52.

⁵⁶ 4/1993. (II.12.) AB határozat ABH 1993 48. 52.

⁵⁷ 4/1993. (II.12.) AB határozat ABH 1993 48. 54.

⁵⁸ 18/1994. (III. 31.) AB határozat ABH 1994 8890..

⁵⁹ 6/2013. (III. 1.) AB határozat [154].

Habár a semlegességgel kapcsolatos tevőleges, általános érték-védelmi magatartást az Alkotmánybíróság elvárja az államtól, mégis a gyakorlatában fellelhető olyan tétel is, amely a semlegesség intézményvédelmi kötelezettségként való értelmezését ismét relativizálja. Ez pedig az, amely szerint a testület a semlegesség követelményét nem csupán egyes alapjogok pozitív oldalaként kezeli, hanem az alapjogokhoz hasonlóan a semlegesség követelményén belül megkülönböztet pozitív és negatív oldalt.⁶⁰ Kifejezetten a semlegesség negatív oldalával azonosítja az állam tevéstől való tartózkodásának már idézett követelményeit (nem azonosulhat egyetlen vallás hitelveivel sem, nem fonódhat össze intézményesen egyházakkal stb.), és a semlegesség pozitív oldalaként határozza meg az állam azon kötelezettségét, hogy az egyéni meggyőződés szabad kialakításának terét biztosítsa.⁶¹ Tehát az Alkotmánybíróság a semlegesség elvén belül is elkülönít egy magot, amelynek tekintetében a klasszikus szabadságjogokhoz hasonlóan az állam tartózkodásra kötelezett, és ezt “körülveszi” egy tevőleges kötelezettséggel, amellyel biztosítja azt a teret, amelyben az egyéni meggyőzések szabadon áramolhatnak és fejlődhetnek. Habár a megkülönböztetés eredhet pusztán következetlen szóhasználatból is, de indikálhat olyan értelmezést is, amely szerint az Alkotmánybíróság a semlegesség, általa intézményvédelmi kötelezettségnek definiált elvén belül létrehozott egy újabb, duplikált védelmi kötelezettséget. Ez pedig fenntartja a kérdést, hogy a semlegesség követelménye alanyi alapjogi tartalom és ezáltal kikényszeríthető jog, vagy intézményvédelmi kötelezettség és így nem kikényszeríthető elv.

c) A semlegesség követelményét az állam viszonylag szabadon értelmezheti.

A semlegesség intézményvédelmi kötelezettségként való azonosítása mellett az egyik legerősebb érv, hogy az Alkotmánybíróság megállapítása szerint a követelmény tartalmának meghatározásában igencsak tág mozgástere van az államnak. Az Alkotmánybíróság már a semlegességet megalapozó határozatában lefektette, majd immáron az Alaptörvény alapján is megerősítette,⁶² hogy “*az állam és az egyház elválasztásának módja, következetessége, szigorúsága minden ország sajátos történelmi körülményei szerint alakul*”⁶³. A szekularizáció szigorúságát befolyásoló körülményeknek pedig a sajátos történelmi helyzeten kívül az egyházaknak a történelemben betöltött szerepét, a jelenkori tényleges működésüket és a folyó társadalmi átalakulásokat tekinti. Egy 2020-as határozatában pedig az Alkotmánybíróság megállapítja: “*Az állam a különböző vallási meggyőzések között azok természetfeletti irányuló tartalma alapján nem -tehet különbséget, ugyanakkor az olyan jogintézmények tekintetében, ahol az állam és egy vallási közösség között együttműködés jön létre, a vallási közösség világi joghoz és az alkotmányos értékrendhez való viszonyulását figyelembe veszi*”⁶⁴. Az egyes nevesített körülményeknek (sajátos történelmi helyzet, egyházak történelemben és a jelenkor társadalmában betöltött szerepe, világi joghoz és az alkotmányos értékekhez való viszonyuk) pedig egyenként is széles a jelentéstartalmuk, így az ezek összessége által befolyásolt szekularizáció és az ezzel szorosan összefüggő világnézeti semlegesség követelménye is többféle tartalommal ruházható fel. Ezáltal pedig tág mérlegelési jogkört enged az államnak a semlegesség érvényesítésének mikéntjében.

⁶⁰ 47/2009. (IV. 21.) AB határozat ABH 2009 341, 346.

⁶¹ 47/2009. (IV. 21.) AB határozat ABH 2009 341, 346

⁶² 6/2013. (III. 1.) AB határozat [271].

⁶³ 4/1993. (II. 12.) AB határozat ABH 1993 48. 53.

⁶⁴ 3193/2020. (VI. 11.) AB határozat [52].

Az állam és egyház kapcsolatára és a semlegesség követelményére vonatkozó, az Alkotmánybíróság által elvi szinten megállapított tág mozgásterre és az ennek némiképp ellentmondó, a semlegességet szigorúan megkövetelő gyakorlatra kifejező példa a testület egyik 2017-es határozata. Az ügy tárgya az volt, hogy a panaszos az egyházügyi törvény változásai miatt már nem tudta felajánlani adója egy százalékát a kívánt felekezet számára. A panaszos által kedvezményezett egyház ugyanis a törvényi változásoknál fogva nem bevett egyházként, hanem vallási tevékenységet végző egyesületként folytathatta tovább hitéleti tevékenységét. Az utóbbi kategóriába tartozó szervezet, így a panaszos által megjelölt felekezet részére történő adófelajánlást pedig az adózásról szóló szabályok nem tették lehetővé.⁶⁵ Az Alkotmánybíróság a döntésében a világnézeti semlegesség az állam számára tág mozgásteret engedő értelmezését követve elvi jelleggel megállapította, hogy az államot a tekintetben is széles mérlegelési lehetőség illeti meg, hogy a vallási közösségeknek milyen anyagi-pénzügyi támogatásokat, kedvezményeket vagy mentességeket nyújt, figyelemmel az Alaptörvény N) cikkére is, vagyis a kiegyensúlyozott, átlátható és fenntartható költségvetési gazdálkodás elvére.⁶⁶ Ennek ellenére az AB döntése mégis az volt, hogy a bevett egyházak és más felekezetek közti ilyenfajta megkülönböztetés nem indokolható, így alkotmányellenes helyzetet teremtett. Tehát annak ellenére, hogy a bíróság az adott döntésében megállapította az állam tág mozgásterét, a megkülönböztetés tilalmára alapozva alkotmányellenesnek ítélte a szabályozást.⁶⁷ A döntést különösen érdekessé teszi, hogy a bíróság ugyanezen határozatában a világnézeti semlegesség elvét a hátrányos megkülönböztetés tilalmával rokonította (az állam azon kötelezettségét állapította meg, hogy a világnézeti semlegesség elvének megfelelően hátrányos megkülönböztetés nélkül kell kezelnie a felekezeteket)⁶⁸. Így a testület ahelyett, hogy a semlegesség érvényesítését illetően az állam számára tág mozgásteret engedett volna (ez nem zárta volna ki, hogy a diszkrimináció tilalom alapján az alkotmányellenességet megállapítsa), újabb támogatást adott annak a felfogásnak, miszerint a világnézeti semlegesség alapjogi részjogosítvány és mint ilyen széles értelmezési keret által nem tágítható.

A semlegesség magyar Alkotmánybíróság előtt történő kikényszeríthetőségével szemben a legfontosabb ellenérv, hogy a semlegesség követelményét a testület az állam objektív intézményvédelmi kötelezettségeként határozza meg. Az Alkotmánybíróság gyakorlatát elemezve azonban összességében megállapítható, hogy annak ellenére, hogy az Alkotmánybíróság a semlegességet intézményvédelmi kötelezettségként azonosította, az intézményvédelem általa meghatározott jellemzőinek a semlegességgel kapcsolatos gyakorlata nem felelt meg maradéktalanul. Így a semlegesség alanyi alapjogi részjogosultságként való meghatározásának létjogosultsága a kikényszeríthetőség mint alanyi jogi jellemző vizsgálata alapján továbbra is fennáll.

IV. Az egyén joga vagy kötelezettsége?

Miután megvizsgáltam, hogy a semlegesség követelménye kikényszeríthető-e, az alapjogoknak azt a jellemzőjét helyezem fókuszba, hogy az alapjogi jogviszony jogosultjaként az embert, kötelezettjeként az államot azonosítjuk. A semlegesség elvének azonban a közéletben biztosan

⁶⁵ 17/2017. (VII. 18.) AB határozat.

⁶⁶ 17/2017. (VII. 18.) AB határozat [26].

⁶⁷ 17/2017. (VII. 18.) AB határozat [43][44].

⁶⁸ 17/2017. (VII. 18.) AB határozat [27].

jelen van egy olyan megközelítése, amely a semlegesség kötelezettségét bizonyos helyeken, szituációkban az egyénre hárítja. Mivel a véleménynyilvánítás szabadsága, a vallásszabadság és az emberi méltósághoz való jog az államot kötelező jogok (amelyeknek közvetlen horizontális hatályát az alapjogi gondolkodás általában nem fogadja el), a részjogosultságukként definiált semlegességnek szintén az állam és egyén viszonyában értelmezhető jogosultságnak kell lennie. Ennek alapján a következőkben azt vizsgálom, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlatában az egyén kizárólag jogosultja lehet-e a semlegesség követelményének (ezzel megerősítve az elv részjogosultságként való megközelítését), vagy az egyént lehet kötelezni a semlegesség megtartására (ezzel viszont cáfolva a semlegesség részjogosultságként való értelmezését).

Ez a probléma párhuzamba állítható az alapjogok individualista és perfekcionista vagy paternalista felfogása ellentétének problémájával.⁶⁹ Habermas az individualista alapjogszemléletet a nyugati demokráciákra jellemző vonásként azonosítja. Ebben a felfogásban az alapvető jogok az egyént illetik meg és az egyén törvényes terét határolják be a saját preferenciái által vezérelt cselekvéshez.⁷⁰ Ezzel szemben a perfekcionista (vagy paternalista) jogfelfogás az "ázsiai" kultúrákra jellemző, amiben a közösségi értékek elsődlegessége és a kötelezettségek hangsúlyozása a mérvadó.⁷¹ Kostas Koukouzelis a semlegesség elvének megközelítésében is megkülönböztet individualista és perfekcionista (szintén: vagy paternalista) felfogást. Az individualista felfogás szerint a semlegesség elve az egyént védi az állam elfogultságával szemben. A perfekcionista felfogásban pedig az állam saját semlegességére vonatkozó elképzelését érvényesíti akár az egyén alapjogaival szemben, így a semlegesség sokkal inkább az egyén kötelezettsége, mint joga.⁷²

Annak megítélése, hogy a bíróság az adott ügyben individualista vagy perfekcionista módon alkalmazza a semlegesség követelményét, azokban az esetekben lehet összetettebb feladat, amelyekben az állam mások jogainak védelmére való hivatkozással hárítja az egyénre a semlegesség követelményét. Ezekben az esetekben az útmutató a sérelem konkrét vagy elvont jellege lehet. Amennyiben ugyanis az alapjogsérelem vagy annak veszélye konkrét, a semlegesség (habár az állam által, nem pedig az egyén igényérvényesítése útján lett kikényszerítve), mint az individuális jog garanciája kap szerepet. Amikor azonban az állam a jogok elvont veszélyeztettségére hivatkozással kényszeríti rá az egyénre a semlegesség követelményét, nem tesz mást, minthogy individualista köntösbe bújtatja az egyébként perfekcionista intézkedését.

A magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában nehezen vizsgálható, hogy a semlegesség elvét az ember jogaként és az állam kötelezettségeként (individualista felfogás), vagy akár az egyén kötelezettségeként is értelmezi (perfekcionista felfogás). Ennek oka főként a magyar Alkotmánybírósághoz vezető eljárás szabályozásában keresendő. Az individualista értelmezés ugyanis leginkább olyan ügyekben juthat szerephez, amelyeknél a panasz is egyéni jogokhoz köthető, hiszen ebben a helyzetben lehet "rákényszerítve" a bírói fórum arra, hogy a semlegességről mint egyéneket megillető jogosultságról (alapjogi részjogosultságról) nyilatkozzon.

⁶⁹ Jürgen HABERMAS: Az emberi jogokkal biztosított legitimitásról *Fundamentum*, 1999/4. szám, 53-60., 57-58.

⁷⁰ HABERMAS, 1999. [69. l.] 53.

⁷¹ HABERMAS, 1999. [69. l.] 57.

⁷² Kostas KOUKOUZELIS: Neutrality, Religious Symbols and the Question of a European Public Sphere, Values and Diversity in Contemporary Europe, *Politics in Central Europe*, 2008/2 46. <https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/6319/ssoar-pceur-2008-2-koukouzelis-neutrality.pdf;jsessionid=2183207EBEFE46305EBB96D29087B815?sequence=1>

A magyar jogrendszerbe az Alaptörvény hatálybalépésével kerültek bevezetésre a valódi és a közvetlen alkotmányjogi panaszok,⁷³ amelyek feltétele az Alaptörvényben deklarált jog sérelme. Az Alaptörvény hatálybalépését megelőzően az indítványok jelentős része az úgynevezett *actio popularis* intézményének közvetítésével jutott az Alkotmánybíróság elé, amely semmiféle érintettséget nem kívánt meg az alkotmányossági felülvizsgálatra irányuló kérelmet illetően. Ebben az időszakban a bírói indítványozási jog volt az, amely valamiféleképpen egyedi jelleget hordozott, ennek keretében a bíró ugyanis becsatornázhatta a testület elé az előtte folyamatban lévő ügyben alkalmazandó, alapjogsértőnek vélt normákat. Vagyis a magyar jogrendszer mindebből következő sajátja, hogy az Alaptörvény 2011-es hatálybalépéséig az Alkotmánybíróság feladata többnyire a normák absztrakt, nem egyedi jog-centrikus felülvizsgálata volt.⁷⁴

Ezért működésének első két évtizedében a semlegesség individuális jellegére vonatkozó vagy utaló állításokat is az Alkotmánybíróság nem egyedi jogsérelem orvoslása kapcsán, hanem elvont általánosságban fejtette ki. A semlegességről szóló 1993-as alaphatározatában az állami semlegesség elvét individuális oldalról közelítette meg, amikor azt a szülők és a gyermekek meggyőződésének tiszteletben tartásának kötelezettségeként azonosította⁷⁵, továbbá megállapította, hogy az elkötelezett iskolának a lelkiismereti szabadságot kielégítő alternatívája a semleges oktatás.⁷⁶

Szintén a semlegesség individuális oldala jelenik meg az Alkotmánybíróságnak a köztisztviselői eskü alkotmányosságát vizsgáló döntésében.⁷⁷ A határozat fókuszában a leendő, eskü előtt álló köztisztviselők lelkiismereti szabadsága áll.⁷⁸ A testület *expressis verbis* kimondta, hogy az állam semlegességének kötelezettsége az egyén vallásszabadságának biztosítása miatt szükséges.⁷⁹ Az állam világnézeti semlegessége tehát az AB szerint az egyén alapjogából (vallásszabadsághoz való jog) kötelezettségeként háramlík az államra.

A kötelező védőoltások oltóanyagának összetétele miatt felmerült vallásszabadság-sérelem elbírálása alkalmával az Alkotmánybíróság kvázi panaszra indult (vagyis egyedi jogsérelemre alapuló) ügyben vizsgálta, hogy az állam nem sértette-e meg a világnézeti semlegesség követelményét.⁸⁰ A bíróság a panaszt elutasította, az elutasítás okát pedig abban jelölte meg, hogy a támadott bírósági döntés *“nem sérti az állam vallási kérdésekben való semlegességének*

⁷³ Valódi alkotmányjogi panaszoknak szokás nevezni, azokat a kérelmeket, amelyek az alapjogsértő bírói értelmezést tartalmazó ítéletet támadják, kvázi panaszoknak azokat a kérelmeket, amelyeket az alapjogsértő jogszabályon alapuló bírói ítéleteket támadják, közvetlen panaszoknak pedig azon eljárásokat nevezik, amelyek a jogszabály hatályosulása folytán közvetlenül bekövetkező alapjogsérelem orvoslására alkalmas abban az esetben, ha egyéb jogorvoslati eljárás nem áll rendelkezésre.

⁷⁴ Kovács Krisztina, Somody Bernadette és Vissy Beatrix hozzászólásai a *Fundamentum* 2011. évfolyam, 4. száma Fórumrovatában. BALOGH Zsolt: Alapjogi tesztek az Alkotmánybíróság gyakorlatában. In: *Megtalált alkotmány?*, Szerk.: HALMAI Gábor. (Budapest: Indok 2000) 131.

⁷⁵ 4/1993. (II. 12.) AB határozat ABH 1993 48. 56.

⁷⁶ 4/1993. (II. 12.) AB határozat ABH 1993 48. 57.

⁷⁷ 47/2009. (IV. 21.) AB határozat, ABH 2009 341.

⁷⁸ Köbel Szilvia: az Alkotmánybíróság a köztisztviselői esküről szóló határozatát elemző tanulmányának fókuszában is az egyén vallásszabadsághoz való joga áll és ezzel összefüggésben tárgyalja az állam világnézeti semlegességre vonatkozó kötelezettségét is. KÖBEL Szilvia: A köztisztviselői eskü és a lelkiismereti szabadság, *Fundamentum* 2009/4 117-132. A lelkiismereti szabadság negatív oldalával összefüggő kérdése volt a határozatnak az eskü írásba foglalásával megvalósuló vallási meggyőződésre vonatkozó adatkezelés. SZABÓ Máté Dániel: Alkotmányossági kérdések a köztisztviselői eskü záradékával kapcsolatban, *Fundamentum* 2002/1 111-116.

⁷⁹ 47/2009. (IV. 21.) AB határozat, ABH 2009 341, 348.

⁸⁰ 3236/2015. (XII. 8.) AB határozat.

*elvé, hiszen a védőoltási kötelezettség fennállását nem valamely vallás tanítását figyelembe véve, illetve nem az indítványozó vallásos meggyőződését felülbírálván állapítja meg. A támadott ítélet az indítványozót továbbá nem kényszeríti olyan helyzetbe, amely önmagával való meghasonlásra vezetné.”*⁸¹ A semlegesség sérelmét az AB szerint állam háromféle magatartással idézhette volna elő. Azzal, ha a védőoltási kötelezettség fennállását valamely vallás tanítását figyelembe véve állapította volna meg vagy az indítványozó vallásos meggyőződését felülbírálván teszi ezt, vagy pedig az ítélet az indítványozót olyan helyzetbe kényszeríti, amely önmagával való meghasonlásba vezetné. Az önmagával való meghasonlásba kényszerítés és a meggyőződés felülbírálása, mint a semlegesség sérelmét előidéző állami magatartások megnevezése a semlegesség individuális, jogosultsági jellegét erősíti. Amennyiben ugyanis a meggyőződés felülbírálása és a meghasonlásba kényszerítés együtt jár a semlegesség sérelmével, úgy mivel az egyénnek joga van ahhoz, hogy meggyőződését az állam ne bírálja felül és joga van ahhoz, hogy az állam ne kényszerítse önmagával meghasonlásba, joga van az állam semlegességéhez is.

VII. Összegzés

A tanulmány arra vállalkozott, hogy megvizsgálja a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatát a tekintetben, hogy alkalmazza-e a semlegesség általa meghatározott igazolását, vagyis a semlegesség alapjogi részjogosultságként való azonosítását, a konkrét esetek megítélésben, és ha igen, következetes-e benne. Vagyis azt vizsgálta, hogy a semlegesség alapjogi részjogosultságként érvényesül-e az Alkotmánybíróság gyakorlatában.

A magyar Alkotmánybíróság gyakorlata összegezhetőnek tűnik abban a tételben, hogy habár a testület a semlegesség követelményét intézményvédelmi kötelezettségként azonosítja, ez a sajátos (már-már nem is) intézményvédelem számos alanyi alapjogi tulajdonsággal bír. Így megsértésének bizonyos esetei közvetlenül alapjogsérelmet idéznek elő, tartalmának meghatározása nem függhet az állam aktuális preferenciájától, továbbá kizárólag egyéni jogosultságként / állami kötelezettségként értelmezhető. Vagyis, ahogy az Alkotmánybíróság (talán egy nem végig gondolt szóhasználattal, de) maga hozta létre a kategóriát: az intézményvédelmi kötelezettségként azonosított semlegességnek van egy pozitív oldala, amelyben az állam a jogok érvényre jutásához szükséges környezet kialakítását tevékenyen segíti, és van egy alapjogi jellemzőkkel bíró negatív oldala, amely tekintetében az állam tartózkodásra köteles.

⁸¹ 3236/2015. (XII. 8.) AB határozat [28].

© **Benkő Orsolya**

MTA Law Working Papers

**Kiadó: Társadalomtudományi Kutatóközpont (MTA Kiválósági
Kutatóhely**

Székhely: 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató

Felelős szerkesztő: Kecskés Gábor

Szerkesztőség: Hoffmann Tamás, Mezei Kitti, Szilágyi Emese

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

E-mail: mta.law-wp@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515